

Ἡ οἰκονομικὴ κρίση πνευματικὴ καὶ ποιμαντικὴ προσέγγιση

ΑΝΕΣΤΗΣ Γ. ΚΕΣΕΛΟΠΟΥΛΟΣ*

Ἡ λέξις κρίση παραπέμπει σὲ μία κατάσταση, ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸ μὴ φυσιολογικὸ, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ παρὰ φύσιν¹. Ὅπως πολὺ σωστὰ ἔχει παρατηρηθεῖ, «ὁ ὄρος κρίση, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι δηλώνει μία ὀριακὴ κατάσταση μὲ ἀρνητικὸ περιεχόμενον, ἐν τούτοις ἐμπεριέχει καὶ θετικὴ προοπτικὴ, ἐφόσον εὐεργετῆ τὸν ἄνθρωπον, διότι, ἀναγκάζοντάς τον νὰ λάβει “κριτικὴ” θέση ἔναντι τῶν ποικιλῶν καταστάσεων ποὺ τὸν “προκαλοῦν”, στὴν οὐσία τὸν ὠθεῖ νὰ λάβει “κριτικὴ” θέσιν ἔναντι τοῦ ἑαυτοῦ του»².

Σ’ αὐτὲς τὶς κρίσεις διακρίνει κανεὶς μαζί μὲ τὸν πανικὸ καὶ τὴ σύγχυση στὴ σκέψιν ἀλλὰ καὶ στὴν πρακτικὴ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ διάθεσις ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνικὴ ἔκφρασίς τους γίνεται ἀμφίθυμη. Ἐνεργοῦν μὲ ἀπροκάλυπτη ἐπιθετικότητα, ποὺ κρύβει ὅμως τὰ στοιχεῖα τῆς ἀνασφάλειας ποὺ βιώνουν. Τὰ δημιουργούμενα ἀδιέξοδα τῆς ὀλοένα αὐξανόμενης ἀνεργίας καὶ τῆς οἰκονομικῆς στενότητος ἐπιτείνουν τὸν πόνον καὶ τὰ προβλήματα, μὲ τὸν ἐφιάλητὴ τῆς ἀπογνώσεως καὶ τῆς ἀπελπισίας. Νεώτερες ἔρευνες, ὅπως καὶ ἡ προσφερόμενη ἀπὸ τὰ ΜΜΕ πληροφόρησις ἀλλὰ καὶ ἡ καθημερινὴ ἐπικοινωνία, βεβαιώνουν γιὰ τὸ ἀνησυχητικὸ φαινόμενον τῆς αὔξεσις ὄχι μόνον τῶν περιστατικῶν κατάθλιψης ἀλλὰ καὶ τῆς χρήσις ἐξαρτησιογόνων οὐσιῶν, τῶν αὐτοκτονιῶν καὶ τῆς ἐγκληματικότητος.

Αὐτὸ ποὺ βιώνεται σήμερον ἀπὸ πολλοὺς ἀνθρώπους ὡς κατάσταση θλίψεως, δοκιμασίας καὶ συμφορᾶς, στὰ πατερικὰ κείμενα ἐκφράζεται μὲ τὸν ὄρον «ἐπιφορὰ», ἐνῶ στὴν ὑμνολογία χαρακτηρίζονται ἀκόμη καὶ ὡς «νέφη τῶν λυ-

* Ὁ Ἀνέστης Γ. Κεσελόπουλος εἶναι Καθηγητὴς τοῦ Τμήματος Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ.

1. Γιὰ τὸ παρὰ φύσιν στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου βλ. τὴ μελέτη μας *Πάθη καὶ ἀρετὲς στὴ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 1990⁴, σ. 23 κ.έ.

2. Βλ. ΚΟΡΝΑΡΑΚΗ Κ., «Ὁ λόγος τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος (Β΄)» στὸ περ. *Ἐφημέριος*, τεύχ. 6, 2012, σ. 11.

πηρῶν»³. Ὡστόσο στήν ἐκκλησιαστική ἐμπειρία ὁ τρόπος τῆς αἴσθησης καί ἀντιμετώπισης μιᾶς κρίσεως εἶναι ἀρκοῦντως ἐνδεικτικός τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου καί τῶν «πνευματικῶν μεθελικιώσεων», στίς ὁποῖες βρίσκονται ἐκείνοι πού βιώνουν τήν κρίση. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐπισημαίνουν ὅτι ἡ κάθε κρίση πού βιώνει ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ πολυσύνθετο γεγονός, πού ἐκφράζει πρωτίστως τήν πνευματική του κατάσταση καί ἀποκαλύπτει τοὺς στόχους καί τίς ἐπιδιώξεις του⁴.

Τοὺς ἀνθρώπους πού βασανίζονται ἀπό τή σημερινή οἰκονομική κρίση τοὺς ἀπασχολοῦν κυρίως ἡ ἀνεργία ἀλλά καί τὰ χρέη στίς διάφορες τράπεζες. Ἡ ἀνεργία, πού μαστίζει ιδιαίτερα τοὺς νέους ἀνθρώπους καί δημιουργεῖ σοβαρότατα ἠθικά καί κοινωνικά προβλήματα, «καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπο εὐάλωτο σὲ ἀντικοινωνικὲς δραστηριότητες καί διακυβεύει τήν κοινωνική ἢ καί τὴ βιολογική ἀκόμα ὕπαρξή καί ἐπιβίωσή του»⁵. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τὰ χρέη, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ δάνεια –πολλὲς φορὲς περιττὰ– ἢ ἀπὸ τὴν ἄκριτη χρήση πιστωτικῶν καρτῶν, εἶναι ἀπότοκος κατάσταση καί καρπὸς τῆς νοσηρῆς καί καταστροφικῆς στάσης σπατάλης καί καταναλωτισμοῦ. Τελικά, ἡ ἀπογοήτευση καί ἡ ἀτελεισία ἔρχεται σὲ πολλὲς περιπτώσεις ὡς ὁ θλιβερός ἐπίλογος αὐτῶν τῶν καταστάσεων, πού ἄλλοτε ὀδηγεῖ συνανθρώπους μας στήν κατάθλιψη καί ἄλλοτε στήν αὐτοκτονία.

Πρὶν τριάντα περίπου χρόνια, στὴ δεκαετία τοῦ '80, ἕνας ιδιαίτερα χαρισματικὸς καί σοφὸς ἐπίσκοπος, ὁ μητροπολίτης ἀπὸ Κισιάμου καί Σελίνου Εἰρηναῖος ὁ Γαλανάκης, μὲ ποιμαντική εὐαισθησία, ἀλλὰ καί προφητικό λόγο εἶχε προβλέψει καί προσπαθοῦσε ἀφυπνίζοντας τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἀποτρέψει τὰ ὅσα ἐμεῖς ζοῦμε σήμερα. Συχνὰ στὰ κηρύγματά του τόνιζε: «Μὴν ἀκονίζετε μόνο τὰ δόντια σας μὲ τὴν ὑπερκατανάλωση φαγητοῦ οὔτε μόνο τὰ πόδια σας χορεύοντας στὰ ξενυχτάδικα καί τίς ντίσκο. Νὰ ἐργάζεσθε σωστά ἀλλὰ καί νὰ ἀκονίζετε τὸ μυαλό σας μὲ τὴ μελέτη, γιὰ νὰ μπορεῖτε νὰ κρίνετε». Ἀπευθυνόμενος μάλιστα τότε καί στοὺς πολιτικούς ἔλεγε: «Τί δίνετε στοὺς ἀνθρώπους; Παροχές, παροχές χωρὶς ἀρχές. Παροχές χωρὶς ἀρχές ὑποβαθμίζουν τὸν ἄνθρωπο. Ποῦ τοὺς διορίζετε αὐτοὺς τοὺς νέους καί ἐρημώνουν τὰ χωριά; Ἄν

3. Τροπάριο στ' ᾠδῆς τοῦ *Μεγάλου Παρακλητικοῦ Κανόνος εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον*.

4. Βλ. γιὰ παράδειγμα ΑΒΒΑ ΔΩΡΟΘΕΟΥ, *Ἐπιστολαί*, 2,187, SC92, σ. 504.

5. ΜΑΝΤΖΑΡΙΑ Η Γ., *Χριστιανική Ἠθική II*, ἐκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 356.

θέλετε νὰ τοὺς βοηθήσετε, δῶστε ἓνα ἐπίδομα ἀλλὰ μὲ τὴν προϋπόθεση νὰ ζοῦν στὸ χωριό τους. Νὰ εἶναι δηλαδὴ κατὰ ὅπως παλιὰ οἱ Ἀκρίτες»⁶.

Σήμερα γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ ἐπαληθεύονται τὰ λόγια τοῦ Εὐαγγελίου ὅτι «νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου»⁷. Τώρα πιά αὐτὸ πού περιμέναμε καὶ ὑπῆρχε ὡς διαπίστωση πνευματικῶν Πατέρων καὶ Γερόντων «ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ὅπου ἡ εὐμάρεια εἶχε παρασύρει τὸν λαὸ στὸν καταναλωτισμὸ καὶ παρακολουθοῦσαμε τὴν κοινωνικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἀλλοτρίωση νὰ προχωρεῖ, ἀργὰ καὶ σταθερά, σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα, ἀφοῦ ζήσαμε τὸν εὐτελισμὸ τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, τὴν αὔξηση τοῦ εὐδαιμονισμοῦ καὶ τοῦ ἀθεισμοῦ, τὴν σταδιακὴ ἐξαφάνιση τῶν παραδοσιακῶν ἀξιῶν, τὴν ἀδυσώπητη μοναξιά τῶν μεγαλουπόλεων, τὴν διάλυση τῆς οἰκογένειας»⁸, τώρα τὸ βιώνουμε ὡς ἀδήριτη καὶ σκληρὴ πραγματικότητα. Ἡ κατάφαση στὴν εὐμάρεια, στὴν εὐζωΐα, στὴν καλοπέραση καὶ στὴν κατανάλωση ὑλικῶν ἀγαθῶν ἢ ἡ ἐπίδοση στὸ εὐκόλο κέρδος, στὴν κλοπὴ καὶ στὴν ἐξπάτηση εἶχαν φθάσει νὰ ἀποτελοῦν ἐπιζητούμενους στόχους καὶ «ἀθλήματα» γιὰ πολλοὺς ἀνθρώπους στὴ χώρα μας.

Εἶναι πιά κοινὴ καὶ ἀπόλυτα δικαιολογημένη ἡ διαπίστωση ὅτι «ζοῦμε σ' ἓνα κόσμον τραγικὰ παράλογο καὶ παράλογα τραγικό: τῆς πείνας καὶ τῆς κατανάλωσης, τῆς βίας καὶ ἀποξένωσης, τῆς μαζοποίησης καὶ τῆς μοναξιάς. Σ' ἓνα κόσμον πού σ' ἄλλους στερεῖ ψωμί, σ' ἄλλους ἐλευθερία καὶ σ' ἄλλους νόημα ζωῆς»⁹. Ἔτσι δὲν εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβουμε πὼς ἡ οὐσία τῆς πνευματικῆς κρίσεως εἶναι ἡ ἀπουσία νοήματος ζωῆς καὶ ὁ ἐγκλωβισμὸς τοῦ ἀνθρώπου στὸ εὐθύγραμμο παρὸν· ἓνα παρὸν χωρὶς μέλλον καὶ χωρὶς ὄραμα· παρὸν πού εἶναι καταδικασμένο στὴν ἀνία, τὴ ναυτία, τὴν ἀσυναρτησία καὶ τὴ μονοτονία. Ὅταν ὁ Θεὸς ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ζωὴ αὐτὴ παραμένει χωρὶς νόημα καὶ χωρὶς σκοπὸ. Σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση, ὅπως ἔχει λεχθεῖ, τὸ ἄσκοπο συναγωνίζεται τὸ παράλογο, ἐνῶ τὸν ἀγῶνα τὸν κερδίζει πάντα τὸ τραγικό. Στὴν περίπτωσή μας καὶ στίς μέρες μας τὴν τραγικότητα αὐτὴ τὴν ἐκφράζει μὲ

6. Βλ. ΠΕΥΚΙΑΝΑΚΗ Γ., «Ἡ οἰκονομικὴ κρίση» στὸ περ. *Χριστὸς καὶ Κόσμος*, τεύχ. 37, Κίσαμος Φεβρουάριος 2012, σ. 14.

7. *Ἰω.* 12,31.

8. ΑΡΧΙΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ, «Εἰσήγηση στὴν Τακτικὴ Σύγκληση τῆς Ι.Σ.Ι.», στὸ περ. *Ἐκκλησία*, τεύχ. 9, Ὀκτώβριος 2012, σ. 548.

9. ΦΩΠΙΟΥ ΣΤ., *Ἡ Ἐκκλησία στὸ σύγχρονο κόσμον*, ἐκδ. Ἄρμος, σ. 17. Βλ. ἐπίσης CALIVAS ALKIVIADIS, "Approaching the 21st Century: Challenges and Opportunities for Evangelism", στὸ περ. *Greek Orthodox Theological Review*, τεύχ. 42 (1997), σ. 459.

ἐμφανέστατο τρόπο το πνεῦμα τῆς εὐζωΐας, τῆς εὐμάρειας καὶ τῆς κατανάλωσης, πὺν ἀφήσαμε νὰ ἐμφιλοχωρήσει καὶ νὰ κατευθύνει τὴ ζωὴ μας. Αὐτὸ κάποτε ἐπιβεβαιώνεται καὶ ὁμολογεῖται μὲ εἰλικρίνεια καὶ αὐτογνωσία σὲ ἐπίσημες συνοδικὲς συνάξεις. «Τὸ κινήγι τῆς κατανάλωσης, πὺν πηγάζει ἀπὸ μιὰ ζωὴ χωρὶς νόημα, μετέτρεψε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ ἐλεύθερη προσωπικότητα σὲ γρανάξι μίας ἀπρόσωπης μηχανῆς. Ἡ οἰκονομία δὲν ὑπηρετεῖ πλέον τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἀπρόσωπο γρανάξι τῆς οἰκονομίας, ὁ ἄνθρωπος ἔχει πλέον ὑποταχθεῖ σ' αὐτήν... Ἀφήσαμε μιὰ χαλαρότητα νὰ μωδιάσει τὴν πνευματικὴ μας ζωὴ καὶ θεωρήσαμε τὴν ἀσκητικότητα σὰν ἄκρο καὶ ὄχι ὡς τὸ αὐθεντικὸ ἐκκλησιαστικὸ ἦθος»¹⁰.

Συνήθως στὶς κρίσεις αὐτές, ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶναι πνευματικὰ τὰ αἰτία τους, βλέπει κανεὶς νὰ διαπράττονται τὰ πιὸ εἰδεχθῆ ἐγκλήματα καὶ οἱ πιὸ ἀποτρόπαιες ἁμαρτίες. Ὁ Γέροντας Σωφρόνιος ὑπογραμμίζει ὅτι ὅλα «τὰ παθήματα τῆς οἰκουμένης» καὶ ἰδιαίτερα ὁ πόλεμος στὸν ὅποιο καταλήγουν τέτοιες κρίσεις, «παρασύρουν πάντας εἰς ἠθικὴν συμμετοχὴν εἰς τοὺς φόνους». Γι' αὐτὸ καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι «δὲν ὑπάρχει μεγαλυτέρα ἁμαρτία ἐκείνης τοῦ πολέμου»¹¹. Σὲ ἄλλη περίπτωση διαπιστώνει ὅτι «μία ἐκ τῶν πρώτων συνεπειῶν τῆς προπατορικῆς πώσεως ὑπῆρξεν ἡ ἀδελφοκτονία. Καὶ ἐκ τοῦ καιροῦ ἐκείνου σύνολος ἡ ἱστορία ἡμῶν γέμει κατ' ἐξοχὴν τῆς ἁμαρτίας ταύτης. Ἡ φύσις τοῦ Πανανθρώπου ἐδείχθη κατατεμαχισμένη. Συναντώμενοι μετὰ τῶν ὁμοίων πρὸς αὐτοὺς οἱ ἄνθρωποι δὲν ἀναγνωρίζουν πλέον ἑαυτοὺς, δὲν διακρίνουν τὴν ἐνότητα αὐτῶν ἐν τῇ κοινῇ ζωῇ. Ἀγωνιζόμενοι διὰ τὴν ἀτομικὴν αὐτῶν ὑπαρξίν φονεύουν τοὺς ἀδελφούς, μὴ κατανοοῦντες ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον βυθίζονται καὶ ἑαυτοὺς εἰς τὸν κοινὸν θάνατον»¹².

Τὰ συμπτώματα καὶ οἱ προεκτάσεις τῆς οἰκονομικῆς κρίσης στὴν κοινωνία μας ὑπογραμμίζουν μὲ τὸν πιὸ ἀδιάφυστο τρόπο ὅτι ἡ κρίση αὐτὴ πρωτίστως καὶ προπάντων εἶναι κρίση πνευματικὴ. Καὶ ὅπως κάθε ζήτημα πνευματικὸ χρειάζεται πνευματικὴ ἀντιμετώπιση, αὐτὸ πρέπει νὰ ληφθεῖ ὑπόψιν καὶ ἐδῶ

10. ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΑΥΛΟΥ, ΜΗΤΡΟΠ. ΣΙΣΑΝΙΟΥ ΚΑΙ ΣΙΑΤΙΣΤΗΣ, «Τὰ αἰτία τῆς σύγχρονης ποικιλόμορφης κρίσης» (Εἰσήγησι ἐνώπιον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, 6.10.2010), στὸ περ. *Ἐκκλησία*, τεύχος 10, Ἀθήνα 2010, σ. 740 κ.έ.

11. *Ὁψόμεθα τὸν Θεὸν καθὼς ἐστι*, μτφρ. ἱερομ. Ζαχαρίου, ἐκδ. Ἱερᾶς Μονῆς Τιμίου Προδρόμου, Ἔσσεξ Ἀγγλίας 1992, σ. 170.

12. *Περὶ Προσευχῆς*, μτφρ. ἱερομ. Ζαχαρίου, ἐκδ. Ἱερᾶς Μονῆς Τιμίου Προδρόμου, Ἔσσεξ Ἀγγλίας 1993, σ. 242-3.

στην ποιμαντική αντιμετώπιση της Ἐκκλησίας. Θὰ ἀποτελοῦσε βέβαια μανιχαϊκή στάση μιὰ ποιμαντική πού θὰ ὑπαγόρευε ὡς ἔργο τῆς Ἐκκλησίας τὴν αντιμετώπιση μόνο τῶν πνευματικῶν ἢ μόνο τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν τῶν ἀνθρώπων. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας εἶχαν κατανοήσει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐνιαία ψυχοσωματική ἐνότητα καὶ ὁλότητα¹³. Γι' αὐτὸ ἀπέφυγαν τὸ δίλημμα πνεῦμα ἢ ὕλη, ψυχὴ ἢ σῶμα, πνευματικὲς ἢ ὑλικὲς ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου, καὶ βέβαια δὲν ὑπέπεσαν ἀντίστοιχα οὔτε σὲ ποιμαντικὸ Μονοφυσιτισμὸ μῆτε σὲ ποιμαντικὸ Νεστοριανισμό¹⁴.

Ἡ σημερινὴ κρίση ἀποκάλυψε καὶ ὑπογράμμισε πραγματικότητες πού, πρὶν αὐτὴ ξεσπάσει, δὲν θέλαμε ἢ δὲν μποροῦσαμε νὰ πιστέψουμε. Ξεχάσαμε ὅτι σήμερα ὁ ἄνθρωπος ὑπολογίζεται μόνο ὡς ἀνταγωνιστὴς, ὡς καταναλωτὴς, ὡς μόριο μιᾶς μάζας ἢ ὡς ἀριθμὸς σὲ ἓνα σύνολο ἀτόμων. Μόνο ὡς πρόσωπο καὶ μέλος ζωντανὸ καὶ ἀναπόσπαστο ἐνὸς σώματος δὲν γίνεται ἀποδεκτὸς. Αὐτὴ ἡ στάση ζωῆς, πού ἐμφιλοχώρησε στὶς κοινωνίες μας, ἔκανε πολλοὺς ἀθρώπους νὰ νοιώσουν τὴν ἀποξένωση καὶ τὸν ἀποκλεισμό, ἐνῶ ἄλλους τοὺς ὤθησε στὴν ἀτομικὴ αὐτονόμηση καὶ αὐτάρκεια, γιὰ νὰ νοιώσουν ἔτσι ἀσφαλεῖς ἀναζητῶντας τὴν ἀτομικὴ τους εὐτυχία μὲ κάθε τίμημα. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη ἡ Ἐκκλησία νὰ ὑπογραμμίζει πάντοτε μὲ τὸ λόγο ἀλλὰ προπάντων μὲ τὶς πρακτικὲς, τὴ διακονία καὶ τὴν ποιμαντικὴ τῆς ὅτι δὲν εἶναι ἀπρόσωπη μάζα θρησκευομένων ἀτόμων ἀλλὰ κοινωνία προσώπων.

Πρέπει νὰ γίνεῖ κατανοητὸ ὅτι ἡ κρίση αὐτὴ μᾶς δίνει τὴ δυνατότητα νὰ καταλάβουμε ὅτι τουλάχιστον ὡς Χριστιανοὶ δὲν μποροῦμε νὰ εἶμαστε ἀφιλόανθρωποι. Ἡ πρώτη καὶ βασικότερη μαρτυρία, πού καλοῦμαστε νὰ δώσουμε ὡς Ἐκκλησία στὸ σύγχρονο κόσμο, εἶναι ἡ μαρτυρία τῆς ἀγάπης. Μιλώντας ὅμως γιὰ τὴν ἀγάπη μιλάμε γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Θεό, ἀφοῦ ὁ Θεὸς «ἀγάπη ἐστὶ»¹⁵. Καὶ ἂν βέβαια ἡ παροχὴ αὐτῆς τῆς μαρτυρίας ἀποτελεῖ κοινὴ ὀφειλὴ ὅλων τῶν Χρι-

13. Βλ. ἐνδεικτικὰ ΕἰΡΗΝΑΙΟΥ ΛΟΥΓΔΟΥΝΩΝ, *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνίμου γνώσεως* 6,1,PG7, 1137A: «Μὴ ἂν ψυχὴν μόνην μῆτε σῶμα μόνον, ἀλλὰ τὸ συναμφοτέρον εἶναι καὶ λέγεσθαι ἄνθρωπον». Βλ. ἐπίσης Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ὀμιλία εἰς 32^ν Ψαλμὸν* 6, PG 29, 337D, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Εἰς τὸ «πρόσεχε σεαυτῷ»* 7, PG31, 216A καὶ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ἐπὶ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων* 1,3,5, *Συγγράμματα Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ*, ἐπιμ. Π. Χρήστου, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 1962, σ. 413.

14. Βλ. περὶ σ. στὸ ΚΕΣΣΕΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΝΕΣΤΗ Γ., *Προτάσεις Ποιμαντικῆς Θεολογίας*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσ/νίκη 2005², σ. 23-26.

15. Α' Ἰω. 4,8 καὶ 16.

σιανῶν, πρέπει μὲ ἔμφαση νὰ ὑπογραμμισθεῖ ὅτι ἡ ὀρθὴ γιὰ τὸν Θεὸ δόξα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας δὲν μπορεῖ νὰ παρουσιάζεται χωρὶς τὴν ὀρθὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν ἀγάπη. Ἡ ἀληθινὴ ἀγάπη, ποὺ ἐκφράζεται στὴν ἐνότητα τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἔχει ὡς χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τὴν ἀνιδιοτέλεια. Κάθε πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος εἶναι τέλειος Θεός. Συνεπῶς καὶ ἡ κοινὴ τῆς ἀγάπης τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ νοηθεῖ ὡς κίνηση γιὰ ἰδιοτελῆ λήψη, ἀλλὰ ὡς ἔκφραση πληρότητας, περιχώρησης καὶ ἀνιδιοτελοῦς κοινωνίας.

Ἡ Ἐκκλησία προσεγγίζοντας τοὺς ἀνθρώπους «ἔχει μίᾳ ἀκατάλυτη ἀρχή: Τὸ καλὸ τὸ ὁποῖο δὲν γίνεται μὲ καλὸ τρόπο παύει νὰ εἶναι καλὸ. Ἡ ἀγάπη ποὺ δὲν χρησιμοποιεῖ ὀρθὰ μέσα, παύει νὰ εἶναι ἀγάπη... καταστρέφει ἀντὶ νὰ δημιουργεῖ. Ἀγάπη πραγματικὴ εἶναι ἐκείνη ποὺ δὲν ζητάει τὰ δικά της, ἡ ἀγάπη ποὺ θυσιάζεται, ποὺ θυσιάζει τὸν ἑαυτὸ της, ποὺ δὲν θυσιάζει τοὺς ἄλλους. Θὰ πεῖτε ἴσως, ὅτι αὐτὴ ἡ ἀγάπη εἶναι κάτι τὸ ἀκατόρθωτο. Πιθανόν· παραμένει ὡστόσο ἡ μοναδικὴ ἐλπίδα τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ὁ σύγχρονος κόσμος μὲ ὅλα τὰ τρωτά, μὲ ὅλες τὶς παρανομίες καὶ τὰ ἐγκλήματά του, στὰ ἐνδόμυχα βάθη του, αὐτὴ τὴν ἀγάπη πλέον ζητάει. Γι' αὐτὸ μπορούμε νὰ ποῦμε πῶς ὁ Χριστιανισμὸς μόλις τώρα ἀρχίζει, ὅτι τὸ μέλλον βρίσκεται μπροστὰ του»¹⁶. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ἰδιαίτερα μάλιστα σὲ τέτοιες περιόδους κρίσεων, ἡ Ἐκκλησία δὲν πρέπει νὰ σβῆσει τὴν ἐλπίδα τῶν ἀνθρώπων μήτε νὰ χάσει τὸ ὄραμα τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἀληθινῆς διακονίας τοῦ κόσμου. Γιατί μέσα σ' αὐτὸ τὸ ὄραμα ζωῆς προηγεῖται ἡ διακονία τῶν ἀνθρώπων¹⁷.

Διακονώντας ἡ Ἐκκλησία τὴν ἀλήθεια αὐτὴ, δὲν ἔχει παρὰ τὸ ἴδιο κενωτικὰ καὶ φιλάνθρωπα νὰ σταθεῖ πλάι στὸ σύγχρονο ἄνθρωπο. Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ποὺ φανερώθηκε στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία κατέλυσε τὸ κράτος τοῦ διαβόλου καὶ ἀπάλλαξε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸν θάνατο μετατρέποντας ἀκόμη καὶ τὴν πώση του σὲ ἀφετηρία ἀνακαινίσεως καὶ θεώσεώς του: «Οἶδε Θεὸς τὰ ἐξ αὐτεξουσίου παρεκτροπῆς ἡμῶν ὀλισθήματα τῆ παρ' ἑαυτοῦ σοφία καὶ δυνάμει μετασκευάζειν φιλάνθρωπος ἐπὶ τὸ κρεῖττον»¹⁸. Ἄν ἡ ἀγάπη τῶν σημερινῶν Χριστιανῶν δὲν μπορεῖ νὰ νικήσει τὴν πονηρία τοῦ κόσμου καὶ τοῦ διαβόλου, δὲν

16. ΙΕΡΟΜ. ΡΑΝΤΟΒΙΤΣ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΥ (ΝΥΝ ΜΗΤΡΟΠ. ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΟΥ), «Ἴνα πάντες ἐν ὧσι», στὸ περ. *Σύναξη*, τεύχ. 9, Ἀθήνα 1984, σ. 27.

17. Βλ. ΜΑΤΣΟΥΚΑ ΝΙΚΟΥ, *Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας*, ἐκδ. Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 283 κ.έ.

18. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Κεφάλαια φυσικά* 54, PG150, 1160D.

είναι αληθινή αγάπη. Και αν η Έκκλησία δεν μπορεί να μετατρέψει τα όλισθήματα και τις πτώσεις του σύγχρονου ανθρώπου σε άφετηριές λυτρώσεως και ανακαινίσεώς του, έχει αποτύχει στο ποιμαντικό και διακονικό της έργο.

Η σημερινή κρίση μάς κρίνει όλους ως μέλη του σώματος του Χριστού, ως Έκκλησία, γιατί έρχεται να μάς θυμίσει αδυναμίες, λάθη και παραλείψεις μας, που έπρεπε να έχουμε συνειδητοποιήσει και προλάβει. Ωστόσο, αν θελήσουμε να κοιτάξουμε την κρίση με ειλικρίνεια, με διάθεση αυτογνωσίας αλλά και ποιμαντικής ευαισθησίας, θα μπορούσε να λειτουργήσει όχι μόνο αυτή άφυπνιστικά αλλά και να αξιοποιηθεί ποιμαντικά και ιεραποστολικά. Αναλύοντας ο ιερός Χρυσόστομος τό «πάντες δε οί πιστεύοντες ήσαν επί τό αυτό και είχον άπαντα κοινά»¹⁹ τόνιζε στους χριστιανούς της Κωνσταντινουπόλεως πως αν είχαν μιμηθεί στην κοινοκτημοσύνη, τη φιλαλληλία και τη φιλανθρωπία τό παράδειγμα της πρώτης Έκκλησίας των Ίεροσολύμων, όχι μόνο θα χόρταιναν τους πεινασμένους και τους πτωχούς αλλά και θα προβληματίζαν θετικά τους εκεί Ίουδαίους και τους ειδωλολάτρεις για την αλήθεια και τη γνησιότητα της χριστιανικής πίστης.

Από την άποψη αυτή ή κρίση αυτή μπορεί να μάς θυμίζει αλήθειες και να μάς διδάξει «ρηήματα ζωής αιώνιου»²⁰. Έχει να μάς πεί ότι ενώ ή άγωνία για την έξασφάλιση του δικού μας ψωμιού –και κάθε πράγματος άπόλυτα αναγκαίου για την επιβίωσή μας– είναι ένα πρόβλημα ύλικό, ή άγωνία για τό ψωμί του άλλου είναι πρόβλημα πνευματικό. Έτσι θα μάθουμε να περιοριζόμαστε στις πραγματικές ανάγκες και να αποφεύγουμε εκείνες τις άτέρονες και άτέλειωτες πλασματικές. Αυτή την προτεραιότητα των αναγκών έχουμε χρέος ως Χριστιανοί να τη δείξουμε πρωτίστως με τη ζωή και τό παράδειμά μας και στους άλλους ανθρώπους.

Σε τέτοιες περιόδους κρίσεων οί άνθρωποι έχουν ιδιαίτερη ανάγκη την Έκκλησία όχι μόνο για να τους προσφέρει συσσίτιο ούτε μόνο για να διατηρεί κάποια κοινωνικά παντοπωλεία, αλλά κυρίως και προπάντων για να προβάλλει αυτό τό όραμα κοινωνίας και ζωής. Όπως έχει έπισημανθεί, οί άνθρωποι ζητούν μιá Έκκλησία «άδιάκοπα προφητική και κριτική στα διάφορα φαινόμενα αναληθσίας άπέναντι στην έξαθλίωση. Με θυσιαστική άσκηση της διακονίας της. Με πρόσκληση σε συνεχή και συνεπή μετάνοια. Με ζωή λιτότητας, άσκή-

19. Πράξ. 2,44.

20. Ίω. 60,68.

σεως καὶ ἐγκράτειας. Οἱ Μακαρισμοί, ὅπως τοὺς διετύπωσε σὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία Του ὁ Χριστός, καθορίζουν τὸ αὐθεντικὸ ἦθος τῆς. Σκοπὸς τῆς ὀρθόδοξης χριστιανικῆς ζωῆς παραμένει ἡ ἀπόκτηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Καὶ αὐτὸς ὁ σκοπὸς ἐπηρεάζει ἄμεσα τὶς ἀνθρώπινες σχέσεις σὲ τοπικὸ καὶ οἰκουμενικὸ ἐπίπεδο. Διότι «ὁ καρπὸς τοῦ Πνεύματος» δὲν εἶναι κάποιες πτήσεις σὲ ἐξωκόσμιους χώρους ἀλλὰ ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια, ὑπέρβαση δηλαδὴ τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιθετικότητας καὶ τῶν κοινωνικῶν συγκρούσεων, ἐναρμόνιση τῶν σχέσεων μεταξὺ ἀνθρώπων καὶ λαῶν»²¹.

Ἡ ποιμαντικὴ τῆς Ἐκκλησίας μέσα ἀπὸ τὶς ὁποιοδήποτε κρίσεις, ἐπομένως καὶ σ' αὐτὴν ποὺ διέρχεται ἡ κοινωνία μας σήμερα, πρέπει νὰ βοηθᾷ τὸν ἄνθρωπο ποὺ πονάει ἀπὸ τὶς συμφορὲς καὶ τὶς «ἐπαγωγὲς τῶν λυπηρῶν»²² νὰ βγεῖ σῶος ἀντιμετωπίζοντάς τες σωστά. Ἄν τελικὰ ἡ σωτηρία δὲν εἶναι ἓνα μεταθανάτιο βόλεμα ἐπενδυμένο, ὅπως νομίζουν πολλοί, μὲ μπόλικη δόση εὐζωΐας καὶ καλοπέρασης, ἀλλὰ εἶναι ἡ προσπάθεια καὶ ὁ ἀγῶνας τοῦ ἀνθρώπου νὰ ζήσει σῶος καὶ ἀκέραιος σὲ σχέση μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ τὴν κτίση ποὺ τὸν περιβάλλει, τότε μποροῦμε νὰ συνειδητοποιήσουμε ὅτι καὶ ἡ κρίση αὐτὴ μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει εὐκαιρία γιὰ αὐτὴ τὴν ἀκεραιώση καὶ τὴν ἀνάκληση στό «πρωτόκτιστο κάλλος», δηλαδὴ τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ καὶ τῆς φιλαυτίας, καὶ τὸν παράλληλο ἐπαναπροχιασμὸ στὴ συλλογικὴ αὐτοσυνειδησία τῆς κοινότητας. Τότε θὰ διαπιστώσουμε ὅτι τὰ ὄρια ἀνάμεσα στὰ «χρεῖα» τοῦ Εὐαγγελίου καὶ στὴν πολυτέλεια τοῦ δικοῦ μας ἐκπροχιασμοῦ δὲν εἶναι δυσδιάκριτα καὶ θὰ ἐννοήσουμε ὅτι οἱ ἀνάγκες καὶ τὰ προβλήματα τῶν ἀδελφῶν μας πρέπει νὰ γίνουν δικές μας ἀνάγκες καὶ δικὰ μας προβλήματα.

21. ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΤΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, ΑΡΧΙΕΠ. ΤΙΡΑΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ, *Παγκοσμιότητα καὶ Ὁρθοδοξία. Μελετήματα Ὁρθόδοξου Προβληματισμοῦ*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2000, σ. 265-266. Πρβλ. *Ματθ.* 5,3-12 καὶ *Γαλ.* 5,22.

22. Πρῶτο τροπᾶριο τῆς α' ᾠδῆς τοῦ *Μεγάλου Παρακλητικοῦ Κανόνος*.